

Uşaqlar üçün yazmaq sənəti...

“Salam, Rafiq müəllim. Sizdən bir xahişim var. “Qobustan”ın növbəti sayı - Uşaqlara həsr olunacaq. Sənətdə və onun bütün növlərində uşaqlar mövzusunda. Çox istərdim ki, bu say üçün məqalə yazasız. Bilirsiniz ki, bu sahədə boşluqlar var və çox adam bu mövzuda yazmağa ürək eləmir. İstərdim ki, siz uşaqlar üçün yazmağın master-klassını qələmə alasız. Bu işin əsas tələbi nədir? Uşaq üçün necə yazmaq lazımdır? Bu yolda hansı təcrübələriniz var?! Hansısa uşaq şeirlərinizin yazılma tarixçəsi və s. Nədən ilhamlanıb, hansı niyyətlə uşaq üçün yazmaq lazımdır?! Bu, yaradıcılığa yeni başlayan gənclər üçün də maraqlı olar... Ümid edirəm ki, zamanınız olacaq və əla bir yazı araya-ərsəyə gələcək. Bircə məqam odur ki, zaman çox deyil. Maksimum 10 gün gözləyə bilərəm yazınızı. Çox xahiş edirəm, bu işdə dəstəyi əsirgəməyəsınız...”

Bir səhər elektron poçtumu açanda tələbəm, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, “Qobustan”ın baş redaktoru Pərvinin yazdığı bu qısa məktubdan təəccübləndim. Belə sifariş gözləməyirdim, düzü. Həm də gördüyüm işlər, az-çox yazdıqlarım və yazmağı planladığ-

larım haqqında özüm nə danışım axı?! Amma madam ki, məsələ yeni gələn nəsillərlə təcrübə mübadiləsindən gedir, niyə də olmasın...

“Qobustan”ın sifarişini mənə uzaq keçmişə, öz uşaqılıq illərimə, ilk qələm təcrübəmin yarandığı günlərə apardı. Düzü, mən lap gəncliyimdən uşaqlar üçün yazmaq fikrində olmamışdım. Həmişə böyük ədəbiyyat haqqında düşünürdüm. Heç ağılıma da gəlməzdi ki, uşaqlar üçün də böyük ədəbiyyat yaratmaq olarmış...

Tələbə vaxtı ADPU-da Zeynal Cabbarzadənin “Dostum, gəl sözə bax” kitabının müzakirəsi keçirilirdi. Topludakı şeirlərə Rəsul Rzanın yazdığı ön söz prizmasından baxmağa çalışırdıq. Kitabın müzakirəsində tələbələr adından mən də çıxış elədim. Sən demə, dinlədiyimiz onlarla məşhur məhərinin sözlərinin müəllifi Zeynal Cabbarzadə “Pioner” jurnalının baş redaktoru imiş. O, üzünü biz tələbələrə tutub söylədi ki, uşaq ədəbiyyatına böyük ehtiyac var. İstedadlı cavanların bu sahədə qələmlərini sınaqlarını çox arzulayıram.

O vaxt “Gənc müəllim” qəzetində redaktor işlə-

yən Zahid Xəlil mənim şeirlərimi Zeynal müəllimə çox təriflədi. Qəzetdə təzəcə çap olunan “Qağayılar” şeirimi oxudu. Şeir Zeynal müəllimin xoşuna gəldi, “Qağayılar”la birlikdə “Quzular” adlı bir şeirimi də çap elədi...

Daha uşaqlar üçün yazmaq istəməsəm də, Zahid Xəlil hər dəfə mənə deyirdi ki, sən uşaqlar üçün yazsan, böyük uğurlar qazanacaqsan... Belə də oldu. Zeynal müəllim bir az sonra bitkilər haqqında yazdığım 15 şeiri birdən çap elədi. Əsərlərim “Göyərçin” jurnalında, “Azərbaycan pioneri”, “Azərbaycan müəllimi”, “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetlərində, “Detskaya literatura” jurnalında, ayrı-ayrı almanaxlarda sistemli şəkildə çap olunmağa başladı... Mir-mehdi Seyidzadənin əlyazmalarım haqqda yazdığı rəydən sonra uşaqlar üçün yazılan kitablarımın da önündə yaşıl işıq yandırıldı... Azərbaycan, o cümlədən, keçmiş SSRİ məkanının məşhur uşaq şair və yazıçıları ilə şəxsi tanışlıq da az rol oynamadı. “Gör-götür” dünyasının ilk maarifçi uşaq yazıçılarımız kimi, bizim də yaradıcılığımıza əhəmiyyətli dərəcədə təsiri oldu...

O vaxtdan istər-istəməz uşaq ədəbiyyatı mənim yaradıcılığımın aparıcı qollarından birinə çevrildi... “Göyərçin” jurnalına işə dəvət olunandan sonra dünya uşaq yazıçılarının əsərlərini oxudum, tərcümə elədim. Moskvada keçirilən üç ümumittifaq seminarında, Qazaxıstandakı beynəlxalq uşaq ədəbiyyatı günlərində iştirakım, uşaq ədəbiyyatından mühazirələr oxumağım “Uşaq ədəbiyyatı” dərsliyimin yaranmasına səbəb oldu. Əsərlərim orta məktəb dərslərinə salındı... İndi dərsləklərə düşən yazılarımın bibliografik göstəricisi dörd yüzdən yuxarıdır... Uşaqlar üçün yazdığım kitablar ölkənin ən nüfuzlu mükafatlarına layiq görülüb...

İşin içində olduğum, bu sahədə boşluqları görməyim istər-istəməz məni uşaqlar üçün “nə və necə yazmaq” sualı ilə üzleşdirib həmişə. Məhz bu sual-

ların poetik cavabı kimi “Yurdum-yuvam”, “Ətirli düymələr”, “Aylı cıdır”, “Çiçək yağışı”, “Daha uşaq deyiləm”, “Böyük arzuya gedən yol”, “Şeirli, sehrli qrammatika”, “Yollar”, “Cəh-cəh”, “Zamanın qatarı”, “Ulu yurd yerlərimiz”, “Yaddaş kitabı”, “Sabahın sorağında”, “Qızılı məktublar”, “Bulud fayton”, “Nağil qapısı” kitablarım yaranıb və nəşr olunub. Ayrı-ayrı vaxtlarda bu kitabların hər biri haqqında xoş sözlər söylənilib, onlar haqda məqalələr yazılıb.

Zaman-zaman hiss eləmişəm ki, uşaqlar üçün yığcam, günümüzün hadisələri ilə səsleşən nəsr əsərləri lazımdır. Bu yöndə olan axtarışlar “Şirin yuva”, “Dəniz səviyyəsi”, “Ulu yurd yerlərimiz”, “Elm və Helm”, “Vətən ətri”, “Tapmacalar ölkəsi”, “Bitdili-cə”, “Şuşa yolu-Zəfər yolu” kimi nəsr kitablarının yaranmasına səbəb olub. Hətta yeniyetmələr üçün Qarabağ hadisələri mövzusunda “Xiffət” adlı roman da yazmışam...

Predmeti, əşyanı, hadisəni balacaların gözü ilə görüb mənalandırmaq uşaq yazıçısından böyük məharət tələb edir. Uşaqlar üçün yazılan şeir, hekayə, nağil bədii əsər olmaqdan əlavə, həm də nəyisə balacalara öyrədən bir dərs vəsaitidir. Həyat həqiqətlərini bədii dillə uşaqlara çatdırmaq, onların saysız-hesabsız suallarını cavablandırmaq çox çətin məsələdir. Bu baxımdan uşaq yazıçısı hərtərəfli biliyə malik olmalı, nəyi, necə deməyi bacarmalı, uşaqların yaş xüsusiyyətlərini nəzərə almalıdır.

Uşaqlar üçün hər şey haqqında yazmaq olar. Ancaq fikri necə təqdim etməkdən çox şey asılıdır. İndiki internet əsrində uşaq üçün hər hansı bir məsələlə bağlı informasiya almaq o qədər də çətin deyildir. Lakin informasiya, məlumat, yazıçının tələqin eləmək istədiyi fikir bədii libasa bürünəndə uşağın diqqətini daha çox cəlb edir. Məsələn, “Meşədə yarış” adlı bir şeirim var. Orada meşədəki ağacların nəyə görə hündür olmasını balacalara şeir dili ilə belə çatdırmağa çalışmışam:

Bu meşənin qoynunda
Gör nə qədər ağac var.
Bir-biriylə yarışır
Elə bil bu ağaclar.

O qalxdıqca bu qalxır,
Bu qalxdıqca o qalxır.
Qonşu qonşuya baxıb,
Özünü oda yaxır.

Meşədəki bu yarış
Bil ki, deyil havayı.
Ağac tez boy atmasa,
Əldən çıxar nur payı.

Hər biri çalışır ki,
Olsun bir az da uca.
Günəşin işığıdı
Gəl-gəl deyan ağaca.

Şəxsən mən bir pedaqoq kimi, yaradıcı insan kimi sadəliyi, aydınlığı nə qədər sevsəm də, obrazlı deyimə həmişə üstünlük vermişəm. Hətta buna görə mənə tənqid eləyənlər olsa da, opponentlərimlə razılaşmamışam, tutduğum yoldan geri dönmək fikrim olmayıb və olmayacaq da. Uşaq şeiri uşağın poetik təfəkkürünü formalaşdırmalıdır. Özü də məktəblərdə, kitabxanalarda görüş zamanı şahidi olmuşam ki, obrazlılıq, bənzətmələr, poetizm uşaqların çox xoşuna gəlir.

Həmmüəllifi olduğum Ana dili dərsliyi üçün müəllimlərin istəyi ilə "Əlifbam" adlı bir şeir yazmışdım. Müəllimlər bu mövzuda yazılan ənənəvi yazılardan fərqlənən bu şeiri çox bəyənməmişdilər. Bizim dərslikdə imzasız gedən həmin şeirin əsas bəndləri bunlar idi:

Oxumağı, yazmağı
Öyrənmişəm təzəcə.
Misra cığrlar üstə
Baxışlarım gəzəcək.

Kitablar ruhumuzda
Fırtına qoparacaq.
Sətir cığrlar bizi
Zirvəyə aparacaq.

Müəllifin kimliyini bilməyən dostlarım şeirin ayrı-ayrı bəndlərini mətndən ayıraraq tənqid eləmişdilər. Əsas irad ondan ibarət idi ki, uşaq bu şeiri necə başa düşsün? Xatırladıram ki, Abdulla Şaiq ötən əsrin əvvəlində uşaqlar üçün yazdığı ilk dərsliyini "Uşaq gözlüyü" adlandırmışdı. "Uşaq gözlüyü" deyəndə müəllif məhz əlifbanı nəzərdə tutmuşdu. Digər tərəfdən, onu da nəzərə almalıyıq ki, indiki uşaq adı uşaq deyil, XXI əsrin övlətidir... "Misra cığrlar üstə Baxışlarım gəzəcək" "Sətir cığrlar bizi Zirvəyə aparacaq" misraları mətn daxilində anlaşılan deyilmi? Bu hazırlıqdan sonra gələn misralar da mətndən ayrı dərk oluna bilməz.

Ay aman, gözləyirmiş
Kitabda bizi nələr?
Açılıb üzümüzə
Qiymətli xəzinələr.

Sətirlər arasında
Nələr, nələr görərəm?
Məna çiçəklərini
Baxışım ilə dərərəm...

Və nəhayət, şeirin son bəndində "Əlifba"nın sehrli bir açara bənzədilməsində də anlaşılmaz bir şey görmürəm.

"Əlifba" m, ay "Əlifba" m,
Ömrümə yaraşıqsan.
Gözlərimdə təbəssüm,
Ürəyimdə işıqsan.

"Əlifba" m, ay "Əlifba" m,
Bir sehrli açarsan.
Elmin qapılarını
Üzümüzə açarsan.

Mənə elə gəlir ki, şeirdəki obrazlı ifadələr oxucunu düşündürməlidir. Qafiyələnmiş miyanə misralarda söylənilən ümumi sözlərdən qətiyyətlə xoşum gəlmir.

Müşahidə yaradıcılığın başlanğıcıdır. “Baxmaq hələ görmək deyil” qənaəti bədii yaradıcılıq üçün də mühüm məsələdir. Hamı təbiətin gözəlliyinə baxır, ancaq ən incə, mənalı detalları görüb mənalandırmaq hər adama nəsis olmur. Hər hansı bir predmeti tək-cə əks etdirməklə, ümumi sözlər söyləməklə bədii yaradıcılıqda uğur qazanmaq mümkün deyil.

Mən gənclik illərində orta məktəbdə müəllim işləmişəm, uşaqların əhatəsində olmuşam. Onların zövqlərini, istəklərini, nəyi bəyənib, nəyi bəyənmədiklərini əyani şəkildə görmüşəm. Onların imlalarını, ifadələrini, inşalarını yoxlayıb, səhvlərini qırmızı qələmlə işarələmişəm bütün müəllimlər kimi. Real hadisə mənim fantaziya ilə zənginləşərək “Müəllim qələmi” adlı balaca bir şeirin yaranmasına səbəb olub.

**Müəllimin qələmi
İş görməyə tələsir.
Minaaxtaran kimi
Sətirlər üstə gəzir.**

**Yaxşı cümlə görəndə
Qanad çalan quş olur.
Hər səhv tapanda, sanki
Bir minaya tuş olur.**

**Tez kağıza qırmızı
İşarələr düzülür.
Yaralanmış qələmdən
Elə bil qan süzülür...**

Mən ədəbiyyatda, o cümlədən də, onun ayrılmaz

tərkib hissəsi olan uşaq ədəbiyyatında da bu tipli yazılara daha çox üstünlük verirəm.

Fikrimcə, bədii yaradıcılıqda obrazlılıq çox vacib məsələdir. Hətta tarixdən danışsan belə, ona obrazlı yanaşmağı bacarmalısan.

**Gəmiqaya sinəsinə
Tariximi düzüb gəlib.
Gəmiqaya əsrlərin
Yaddaşından üzüb gəlib...
("Gəmiqaya")**

**Qəbələ bir yüyürkdü,
Onu zaman tərpedir.
Qaraçay, Qocalançay
Sanki yüyürək ipidi.**

**Qaraçay, Qocalançay
Həzin-həzin oxuyar.
Bu yüyürüyün içində
Tarix gedib yuxuya...
("Laylay, Qəbələm, Laylay")**

Şeirlərimin əksəriyyəti belədir. Düşünürəm ki, bədii mənalandırma bütün poetik əsərlər üçün vacib bir məsələdir. Əgər hadisəni, predmeti mənalandırmağı bacarmırsansa, oxucu fantaziyasını necə inkişaf etdirə bilərsən?

Uşaq ədəbiyyatı ilə böyük ədəbiyyatın arasında Çin səddi çəkməyin həmişə əleyhdarı olmuşam. Təcürübə göstərir ki, uşaqlar çox vaxt tədbirlərdə uşaq şeirlərini yox, böyükklər üçün yazılmış vətənpərvərlik şeirlərini söyləməyə daha çox üstünlük verirlər. Bütün bunları nəzərə almaq olduqca vacibdir. Özü də uşaq ədəbiyyatı tək-cə balacalar üçün deyil axı! Orta yaşlı uşaqlar, yeniyetmələr də var ki, onların da yaş xüsusiyyətlərini, arzu və istəklərini mütləq nəzərə almaq lazımdır.

Təbiəti sevdirmək çox vacib məsələdir. Buna

görə mən təbiət təsvirlərinə sadəcə peyzaj, mən-zərə kimi baxmamışam. Çalışmışam ki, obrazlı şə-kildə uşaqlara bilgi verim. Uşaqların balaca vaxtı evcik-evcik oynamaları, oğlanların ata, silaha, qız-ların gəlinciyə meyli təsadüfi deyildir. Turalım, mənəm lirik qəhrəmanım düşünür ki, görəsən, bu-laq necə yaranır, onun da evi varmı? Bu düşünce “Bulağın evi” şeirimizin yaranmasına səbəb olub.

**Bulağın evinə bax,
Yaraşlıq, qəşəngdi.
Balaca qapısı var,
Elə bil ki, pətəkdi.**

**Kimsə girməyib hələ
O qapıdan içəri.
Ordan çıxan bəl sudan
Biz doyunca içərik.**

**Bulağın səxavəti
Kaş ki, hamıda ola.
Qapısına gələni
Əliboş salmaz yola.**

**İç, nə qədər içirsən,
Qablarını da doldur.
Qəlbi açıq olanın
Varı, dövləti boldur.**

**Bulağın damı üstə
Qar yağar, dolu düşər.
Ancaq evinə təkə
Yağışın yolu düşər.**

**Gecə-gündüz işləyir,
Yox gözünün yuxusu.
Arı güldən bal çəkir,
O, yağışdan sərini su...**

Həmişə düşünmüşəm ki, uşaq şeiri, hekayəsi tək-cə bədii məntədnən ibarət olmamalıdır. Hər təsvirin, bənzətmənin, metaforik düşüncənin, hadisənin cöv-hərində öyrədici element olmalıdır. Düzdür, bu hə-mişə alınmış, ancaq nəzərə alınması, diqqət mərkəzin-də saxlanması məsələdir.

Uşağın özünün bədii obrazını yaratmaq da vacib məsələdir. Burada da əsas fikir mətnin tək-cə zahiri tərəfində yox, onun alt qatında olmalıdır. Turalım elə “Yağış, kirpi, göz yaşı və kirpik” şeirimdə olduğu ki-mi:

**Kirpələrin çətiri
Biz-biz, iynə-iynədi.
Damcı ona sancılıb,
Göyüm-göyüm göynədi...**

**Yenə hava tutulub,
Yenə şimşəklər çaxır.
Kirpələrin üstünə
Yağış yağmağa qorxur..**

**Kirpiyə sancılmaqdan
Çəkinir yaz yağışı.
Kirpiyə sancılmaqdan
Niyə qorxmur göz yaşı?!**

**Yağış altında bir qız
Ağlayır acı-acı.
Kirpiklər göz yaşına
Olubdur dar ağacı...**

“Gecə yağış yağanda” adlı başqa bir şeirimizin ba-laca qəhrəmanı isə çadırdə gecələyərkən yağışın sə-sini dinləyə-dinləyə xəyallar aləminə dalır. Bu qey-ri-adi mühit onu düşüncələrə qərq edir. Elə bilir ki, güllərin yuxusuna yağış yağır. Damlaların səsini eş-i-dən uşaq düşünür ki, bu səslər yəqin yağışın addım səsləridir.

**Damlaların səsindən
Ayna tək sınır sükut,
Yağış ayaqlarıyla
Çölləri gəzir bulud.
Yağışın qədəmini
Çəmən öpür sevincək.
Onun gəzdiyi yerdə
Tapdanmır ha gül-çiçək..**

Hər şeirin öz yazılma tarixçəsi var. Məsələn, bir vaxt Qarsia Lorkanın “Nəğmə” adlı şeirini tərcümə eləyəndə ağılıma qəribə fikir gəldi və beş-on dəqiqə-nin içində “Kimdir qapını döyən” adlı tamam başqa məzmunlu bir şeir yarandı. Düşündüm ki, oturub pa-yız haqqında şeir yazdığım, Füzuli demişkən, qapımı “badi-səbadan qeyri” bir kimsənin açmadığı məqam-da yazdığım payız şeirinin üstünə bir sarı yarpaq gə-lib düşdü.

**- Kimdir qapını döyən? -
Kimdir bu gecə vaxtı?
- Budağından ayrılmış
Bir sarı yarpaqdı.
- Nə istəyirsən axı?
- Aç qapını ahəstə,
Uçub qonum yazdığın
“Payız” şeirinin üstə...
- Kimdir qapını döyən? -
Kimdir bu gecə vaxtı?
- Öz yarpaq balasından
Ayrı düşən budaqdı.
- Nə istəyirsən axı?
- Yuxu getmir gözümə.
Mənəm yarpaq balamı
Qaytar mənəm özümə!..**

Burada üç obraz var: şair, yarpaq və budaq. Yarpaq əslində evdən qaçıb onu daha yaxşı başa düşən insanın yanına qaçan yeniyetmənin, budaq

isə övladını dərin məhəbbətlə sevən, onun üstün-də yarpaq kimi əsən, balasını bələlərdən qorumaq üçün daim narahatçılıq keçirən ananın bədii obra-zıdır.

Əslində təbiətə, dənizə, dağa, yamaca, çəmənə, ota, çiçəyə, kəpənəyə, böcəyə, heyvana, quşa, bütün təbiət hadisələrinə: şimşəyə, buluda, qara, doluya, ya-ğışa, selə, fəsilərə diqqətlə, heyretlə baxan, ətrafın-dakı hər şeyi anlamağa, dərk etməyə, mənalandır-mağa çalışan o uşaq kənarda deyil, elə mənəm içim-dədi. O elə ömrün ixtiyar çağında belə mənəmlə qoşa addımlayan öz uşaqlığımdı... Mənə elə gəlir ki, dü-şüncə adamının, yazıçının uşaqlığı nə qədər zəngin keçirsə, bütün bunlar istər-istəməz onun yaradıcılığı-na da öz təsirini göstərir.

Xoşbəxtəm ki, uşaqlığım təbiətlə sıx təmasda ke-çib. Hər çiçəyi, otu, böcəyi, quşu, heyvanı şəkildə yox, heyətdə görmüşəm. İlin bütün fəsillərində çə-mənlərdə, meşələrdə, dağlarda, dərələrdə gəzmişəm, ildırımın şaqıltısından vahimələnmişəm, yağışın al-tında islanmışam, qupquru dərələrdən selin-suyun necə axmasına, qarşısına keçən hər şeyi yuyub aparma-sına heyretlə tamaşa eləmişəm... Bir sözlə, uşaqlıqda gördüklərimi uzun illərdən bəridi ki, yazıya köçürmə-yə çalışsam da, hələ əks elətdirə bilmədiyim çox şey qalıb.

Ümumiyyətlə, uşaq ədəbiyyatı xüsusi təyinatlı, strateji əhəmiyyətə malik bir ədəbiyyatdır. Onun əsas vəzifəsi xalqımızın bütün mənəvi dəyərlərini özündə birləşdirən, dilini, dinini, xalqını, vətəninə sevən oğullar, qızlar yetişdirməkdir. Qarabağ dö-yüşlərində əfsanəvi qəhrəmanlıqlar göstərən, şəhid-lik, qazilik zirvəsinə ucalan övladlarımızın xarakte-rinin formalaşmasında digər amillərlə yanaşı, uşaq ədəbiyyatımızın rolu da danılmazdır. Şəhid atasının dəfn mərsimində beş yaşlı uşağın mənəm “Üçrəng-li bayraq” şeirimi əzbər söyləməsini heç vaxt unu-da bilmərəm. Bax o zaman ağılıma gəlmişdi ki, şe-